

Марија Н. Јаневска¹

Универзитет у Крагујевцу

Филолошко-уметнички факултет (докторанд)

СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА ФРАЗЕОЛОШКИХ ЈЕДИНИЦА СА КОМПОНЕНТОМ ВРАТА У СРПСКОМ И ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ²

Предмет истраживања су фразеологизми из српског и енглеског језика који у свом саставу садрже компоненту *врати* / *door*. У раду је представљена семантичка анализа фразеолошких јединица са циљем да се, путем контрастивне анализе, установе сличности и разлике у значењу поменутих фразема. Корпус рада чине једнојезични фразеолошки речници као и речници компаративне фразеологије. Анализа указује на то да се фразеологизми у енглеском и српском језику могу груписати у зависности од њиховог значења на основу ког се може приметити одређени степен формалне и семантичке сличности датих фразеолошких јединица, па самим тим, установити апсолутни еквиваленти. Сprovedена анализа указује и на то да се у одређеним случајевима јавља формална сличност док се семантичко значење не подудара.

Кључне речи: фразеологизми, *врати*, семантичка анализа, српски језик, енглески језик

1. УВОД

Фразеологија се дефинише као лингвистичка дисциплина која се бави проучавањем фразеологизама који представљају скуп устаљених говорних израза или идиома присутним у језику (РМС 2011: 1416). Као неке од битних одлика фразеолошких јединица, најчешће се наводе њихова стабилна структура, чињеница да оне представљају вишелексемне спојеве које одликује целовито значење као и експресивна функција у језику, а од посебног значаја је и чињеница да фразеологизми реконструишу језичку слику света (Мршевић Радовић 2008: V). Како се фразеологија често доводи у везу са осталим лингвистичким дисциплинама, и како се фразеолошки изрази сматрају дубоко укореваним у свест говорника готово свих језика, чињеница да је анализи фразеологизама посвећена велика пажња није изненађујућа. У оквиру појединачних језика, може се приметити интересовање за одређене категорије значења када је у питању анализа фразеологизама, што потврђује општеприхваћено становиште да постоји веза између језика и одређене култу-

1 marija.janevska@filum.kg.ac.rs

2 Овај рад написан је у оквиру пројекта *Динамика синтаксуре савременог српског језика* (број 178014), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ре која се тим језиком служи. Наиме, бројне студије показују да се у Шпанији, на пример, посвећује велика пажња анализи фразеологизама који у себи садрже религијске компоненте, првенствено из разлога што се путем фразеологизама преносе и културни садржаји (Танасијевић 2019: 130). Поред анализе фразеолошких израза са религијским компонентама, честа је анализа оних фразеологизама који се односе на појам времена (Богдановић 2017), а још чешћа анализа оних који као саставну компоненту имају одређени део тела, односно анализа соматизама (Штрбац 2012, Тривић 2013). Иако се доста писало о датим изразима у оквиру појединачних језика, последњих година примећује се све већи број истраживања која за циљ имају представљање контрастивне анализе значења одређених фразема. Тако на пример, Пејовић (2016) запажа знатан број фразеологизама са компонентом *крв* како у шпанском, тако и у српском језику, анализира их, и уочава сличне, односно различите, домене употребе када су у питању поменути језици, управо са циљем да осветли начин на који фразеолошке јединице осликавају одређену културу. Ово је тек један од бројних радова професорке Пејовић који су посвећени фразеологизмима на српском, као и на шпанском језику. Од великог значаја је и монографска публикација професорке Пејовић под називом *Контраситивна фразеологија шпанског и српског језика* која иде у корак са савременим тенденцијама истраживања у области фразеологије, све зарад једног циља, а то је управо контрастирање култура које се тим фразеолошким јединицама служе. Компаративна фразеологија представља једну продуктивну област истраживања, па тако постоје бројни радови и дисертације на другим језицима, попут дисертације Саше Марјановић о поредбеним фразеологизмима са компонентом *као* на српском и француском језику. Незаобилазну литературу о фразеологизмима свакако представљају радови Рајне Драгићевић, као и монографија Драгане Мршевић-Радовић под називом *Фразеолошке идиолско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Као што смо претходно поменули, ово су само неки од радова који су посвећени анализи фразеологизама што у оквиру појединачних језика, што у оквиру контрастивне фразеологије. Свакако да оваквих радова, као и радова са нешто другачијом тематиком, има знатно више. Међутим, упркос томе што се о фразеологизмима изнова пише, њихова бројност у оквиру појединачних језика, свакодневна употреба већ постојећих, или стварање нових фразема, отвара могућност за нове анализе било да се анализа врши у оквиру једног или више језика.

Предмет разматрања у овом раду чини семантика фразеологизама у српском и енглеском језику који у свом саставу имају компоненту *враћа*. Копрус на коме је вршена анализа заснован је на фразеолошким јединицама ексцерпираним из доступних фразеолошких речника српског и енглеског језика. Речник компаративне фразеологије Б. Милосављевића је такође послужио као грађа и првенствено се показао корисним приликом уочавања семантичких и формалних сличности

међу анализираним фразеологизмима, то јест, приликом налажења преводних еквивалената. Класификација представљених израза извршена је на основу њиховог значења, а начин на који су представљени био је условљен њиховом бројношћу – представљени су првенствено они најбројнији све до оних мање бројнијих. Анализа 35 фразеолошких израза у српском, као и 31 у енглеском језику, има за циљ утврђивање одређених група значења која карактеришу дате фразеолошке јединице, како појединачно (у сваком од поменутих језика), тако и контрастивно, у жељи да се пронађу преводни еквиваленти поменутих фразема, осветле сличности и разлике у значењу и њиховој употреби, па тако сагледају и културне одлике датих језичких заједница.

2. ФРАЗЕОЛОШКЕ ЈЕДИНИЦЕ СА КОМПОНЕНТОМ ВРАТА

Фразеолошки изрази са лексемом *врати* у српском и енглеском језику могу се сврстати у одређене категорије у зависности од њиховог значења. Међу анализираним примерима у српском језику уочавамо групу фразеолошких јединица са датом компонентом који упућују на значење **налазити се, појавити се** пред нечијим вратима, што се може илустровати следећим примерима³ од којих се поједини, иако имају исто значење, јављају у више облика, то јест, примећује се варирање њихових конститутивних елемената:

бити (*налазити се, стијајти*) *пред вратима* („бити веома близу, бити надомак”),
закуцати (*покуцати, куцати*) *на нечија врати* („доћи, стићи, појавити се”),
закуцати (*покуцати, куцати*) *некоме на врати* („доћи, стићи, појавити се”),
ми о вуку, а вук на врати („када се неко појави у тренутку када се о њему говори”),
пољубити *врати* („наћи на затворена врата, не наћи никога код куће”).

Пример *бити* (*налазити се*) *пред вратима* као и његов преводни еквивалент у енглеском *is at the door* (досл. ‘је пред вратима’), се у оба језика могу искористити како би се алудирало на нешто што је временски веома близу, то јест, што се очекује у непосредној будућности. Физичка блискост се у енглеском изражава употребом израза *next door* у значењу „одмах до нас, у комшилуку, у суседству”. У енглеском језику наилазимо на пример⁴ попут *knock on (at) someone's door* (досл. ‘куцати на нечија врата’) који у датом језику имплицира жељу особе да се прикључи у неку активност или буде прихваћен као члан одређене групе. Такође,

3 Наведени примери из српског језика, као и примери у наставку рада, преузети су из речника Јосипа Матеша (1982), речника Ђорђа Оташевића (2007: 91), РМС (2011: 159-1068), као и речника компаративне фразеологије као што је *Енглеско-српски фразеолошки речник* (2007: 89).

4 Примери из енглеског језика преузети су из *Oxford Dictionary of Idioms* (2004) као и *Dictionary of American Idioms* (2005).

израз *beat a path to someone's door* (досл. 'утабати стазу до нечијих врата') носи у себи значење појавити се, али се примећује одређена значењска нијанса. Наиме, у енглеском језику се овај израз користи да означи велику групу људи која се налази пред нечијим вратима. Занимљиво је да се у енглеском језику јавља израз *the wolf is at the door* (досл. 'вук је на вратима') који се наизглед може схватити као преводни еквивалент српског фразеологизма *ми о вуку, а вук на врати*. Међутим, у енглеском језику се овај израз користи да означи потенцијалну претњу или опасност, дакле, у супротном значењу од оног присутног у српском језику. Још један фразеолошки израз у енглеском језику са компонентом *wolf* је и израз *keep the wolf from the door* (досл. 'држати вука подаље од врата') коме би као преводни еквивалент одговарао српски фразеологизам *састављати (везати) крај с крајем* („тешко преживљавати”).

Фразеолошки израз попут *ићи од врати до врати* („ићи од једне до друге установе, од једног до другог места”), носи у себи значење појавити се пред нечијим вратима како у српском, тако и у енглеском језику, где би формални и семантички преводни еквивалент српског израза био израз *go from door to door*. Међутим, овај пример се у српском језику такође може користити и у значењу **молити неког за помоћ**, као и примери *закуцати (покуцати, куцати) на нечија врати* или *закуцати (покуцати, куцати) неке на врати* („појављивати се пред неким с молбом за помоћ, затражити помоћ од некога”). Сличног су значења и фразеологизми попут *обијати (обити, обилазити) кућа врати* („просити, просјачити, мољакати некога за милостињу, помоћ”) или *закуцати (покуцати) на појашна врати* у коме је садржано значење молити некога за помоћ, али компонента *појашна врати* указује на то да се помоћ не може очекивати, те да ће онај који помоћ тражи бити одбијен.

Иако фразеологизме одликује махом стабилно значење, то јест, најчешће се један фразеологизам користи у само у једном одређеном значењу, због чега се често и каже да су то устаљене форме, поједини изрази, попут *закуцати (покуцати, куцати) на нечија врати*, *закуцати (покуцати, куцати) неке на врати*, и *бити (налазити се, стијати) пред вратима*, могу имати више значења, у овом случају значење **претити, угрожавати**. Овакво значење се може довести у везу са чињеницом да израз *појавити се* најчешће подразумева ефекат изненађења, тачније неочекивани догађај који може имати и негативан исход. У енглеском језику постоји фразеологизам попут *Katie bar the door* (досл. 'Кеити закључај врата') коме ће говорник прибећи када жели да упозори неког о предстојећој опасности, или израз *at death's door* (досл. 'бити пред вратима смрти') који денотира **смрт**, то јест, указује да је неко на измаку живота. У речнику компаративне фразеологије се као семантички еквивалент поменутом енглеском изразу наводи српски фразеологизам *бити (лежати) на самртној (смртној) постељи* или *бити на издисају*.

У речнику Јунџових појмова и симбола (2008) наводи се да врата означавају границу између унутра и споља, отвореног и затвореног, па су

самим тим симбол слободног пролаза и препреке. Она се могу отварати или затварати по жељи домаћина, и могу се пуштати унутра пожељни гости или се може спречавати да непожељни гости уђу. Стога, није изненађујуће што појам отворених или затворених врата као и фразеологизми са датом компонентом најчешће асоцирају на чин одобравања или неодобравања. Тако бројну групу чине фразеолошки изрази који имају значење **одбити, спречити неког/нешто, окончати нешто**:

залупити (затворити) неке врата испред носом (испред носа) („не дозволити неке да уђе у тренутку када се спремао да то учини, непосредно пре него што је то учинио”),
slam the door in someone's face („залупити неке врата испред носа”),
затворити (затварати) неке врата („не примити, одбити, спречити неког”),
close the door on (to) someone („не примити, одбити неког”),
показати неке врата („отерати, истерати некога из куће и сл.”),
show someone to the door („отерати, истерати некога из куће и сл.”),
затворити врата („престати са радом, окончати рад”),
затворити врата нечему („забранити ширење, развој нечега, онемогућити нешто”),
затворити врата за собом („прекинути везу с неким”).

Као што се може видети из приложених примера, за многе српске фразеологизме се могу наћи изрази у енглеском језику које одликује готово иста форма, па и значење. Наведене примере такође одликује негативна конотација, међутим, у речницима налазимо и оне са позитивном конотацијом у значењу **омогућити неке приступ**, на пример *имати отворена врата* („имати осигуран успех, могућност за развој способности”), *отворити неке (нечему) широм врата* („срдечно примити некога у дом”), или у енглеском језику *have doors open up (to someone)* (досл. ‘имати отворена врата’) који указује на то да се некој особи указала прилика или су се створили добри услови за нешто, као и сличан израз *to open some (a few) doors for someone* (досл. ‘отворити врата неке’) којим се денотира да су створене прилике или услови да неко други уради или постигне нешто. Још један пример који у себи садржи појам отворених, односно, затворених врата је и израз *the door must be either shut or open* (досл. ‘врата морају бити или отворена или затворена’) којим се заправо указује на нужност да се направи одређен избор. Оваквом изразу би као српски еквивалент одговарао фразеологизам *или јаре или љаре*.

Можемо издвојити и групу фразеологизама који имају значење **постићи нешто**, као што је у српском језику пример *златан кључић (лепа реч) њовдена врата отвара* („новцем (лепом речју) се све постиже”), који у енглеском језику има свој семантички еквивалент *a golden key can open any door*. Поред наведених примера, у српском језику запажамо и примере *ући (улазити) на велика врата* („појавити се у јавности тријумфално”) или *ући (улазити) на (кроз) мала (задња) врата*

(„постићи нешто нередовним, заобилазним путем, протекцијом”), исто значење може се пренети енглеским изразом *by the back door* (досл. ‘кроз задња врата’). Пример *ући на (кроз) мала (затворена) врати* такође одликује секундарно значење – „појавити се у јавности неприметно, криомице”. Блиског значења је и пример *иза (ког) затворених врати* („скривено од јавности, тајно, у уском кругу”), или *около (наоколо) кере (коле) ђа на задња врати* који имплицира да је обављена радња извршена у тајности, **кришом**, или **лукаво**. Једнакост у форми и семантици израза *иза (ког) затворених врати* запажа се у енглеском еквиваленту *behind closed door* (досл. ‘иза затворених врата’).

Како би се изразио **успех**, у енглеском језику се користе изрази попут *get one's foot through the door* (досл. ‘гурнути стопало кроз врата’) којим се истиче чињеница да је начињен први корак у постизању неког циља. Готово исто значење биће изражено примером *a toe in the door* (досл. ‘прст у вратима’). Могућност да се након пропуштене прилике укаже нова, може се представити формом *when one door shuts, another opens* (досл. ‘када се једна врата затворе, друга се отворе’). У речнику компаративне фразеологије наилазимо и на српски еквивалент *док се једна врати затварају, други се отварају*. Како би се указало на то да је одређени задатак обављен са извесном лакоћом, у енглеском језику ће се користити израз *push at (against) an open door* (досл. ‘гурати отворена врата’) где појам *open* („отворен”) указује на одобрен приступ.

У спроведеној анализи српских фразеологизама издвојили су се и примери који именују радње које значењски нису блиске претходно напоменути. Тако мању групу чине примери који се могу односити на радњу **визуелне перцепције** као на пример *гледаћи (бленући, буљући, зијаћи) као шеле у шарена врати* („гледати тупо, несвесно, без разумевања”). Исто тако, запажени су и примери у значењу **гледати своја/туђа посла** – *мешаћи (стављати) прст у (међу) туђа врати* („мешати се у туђе послове”), *пописиваћи (писиваћи, пописиваћи) пред својим вратима* („водити бригу о сопственим пословима, гледати своја посла”). Примећујемо и примере *бацићи нешто за врати* („занемарити нешто, не узети нешто у обзир”), *затлавити врати* („дати се у бекство, панично побећи”), и *затлавити хајсанска врати* („бити ухапшен”). Анализом примера из енглеског језика нису уочени преводни еквиваленти поменутих израза који у свом саставу садрже компоненту *врати*.

При анализи фразеолошких јединица у енглеском језику наишли смо и на још једно значење на које анализирани примери из српског језика нису указали. Наиме, пример из енглеског језика као што је *lay something at someone's door* (досл. ‘положити нешто пред нечијим вратима’), односно *put something at someone's door* (досл. ‘ставити нешто пред нечија врата’), може се употребити у значењу **окривити неког**, то јест, може се употребити како би се указало на то да се неко сматра одговорним, да сноси одговорност за нешто. У српском језику би овом изразу семантички одговарао фразеологизам *уписати (уписивати) грех*.

Пример који у енглеском језику није значењски близак свим претходно поменути, и који се не може сврстати ни у једну од поменутих група је израз *blow someone's doors off* (досл. 'одувати нечија врата') који се користи када возач неког возила претекне друго возило великом брзином. За дати пример такође није примећен еквивалент у српском језику.

Посебну категорију анализираних примера из српског језика чине они фразеолошки изрази који упућују на одређена емотивна стања, као на пример **гнев**, **нетрпељивост према некоме**, **жељу за осветом** као у примерима:

гоћи ће маца на врашанца („биће прилике да се узврати на исти начин, истом мером”),
йокуцаће он ојети на моја враша („затражиће он опет моју помоћ”),
незваном јосију местио иза враша (на врашима) („ко није позван, не треба да очекује част”).

Фразеолошка јединица у енглеском језику која денотира нетрпељивост према некоме је *you make a better door than a window* којој ће говорник прибећи када пожели саговорнику да стави до знања да му смета, тачније да каже саговорнику да се помери јер му заклања поглед. У енглеском језику израз *darken someone's door* (досл. 'замрачити нечија врата') има основно значење појавити се на нечијим вратима, али због глагола *darken* („замрачити”) имплицира да је реч о особи која није добродошла, и да самом појавом баца сенку на врата. Сродан израз овоме је и израз *never darken someone's door* (досл. 'никада не замрачуј нечија врата') у значењу „држати се подаље од нечијег дома”. Међу анализираним примерима у српском језику примећујемо и фразеологизме који се односе на исказивање **наде** говорника, као на пример *гоћи ће (ірануће, синуће) сунце и на наша враша* („биће и нама једног дана боље, дочекаћемо и ми боља времена”), или *йокуцаће срећа и на моја враша* („кренуће и мени набоље”).

Поново се значење ових фразеолошких изрази може претпоставити на основу осталих компоненти које су у саставу датог фразеологизма. Како Мршевић-Радовић (2008: VII) истиче, при функционисању фразеологизама, фразеолошко значење се јавља прво али се истовремено намеће и сликовита представа и буквално значење базне синтагме. Ако узмемо у обзир да лексема *замрачити* има негативну конотацију у српском, па и у енглеском језику, или да лексема *сунце* обично указује на нешто позитивно, анализом саме сликовите представе на коју упућују поменути фразеологизми можемо наслутити њихово значење. Важно је напоменути да се свакако не можемо увек водити истим принципом и ослањати искључиво на свој језички осећај.

Када је реч о опису људи, у енглеском језику постоје примери попут *broad as a barn door* (досл. 'широк као врата од штале') којим се може описати конституција **човека**, или указати на ширину неког предмета, или већ помеути израз *blow the doors off* (досл. 'одувати врата') који може

имплицирати да је неко знатно бољи или успешнији од других. Такође, израз *creaking door hangs long on its hinges* (досл. 'шкрипећа врата дуго висе на шаркама') користи се у значењу „болешљиви људи често надживе здраве”. За дате изразе у српском језику нису запажени формални нити семантички еквиваленти са компонентом *враџа*, нити су се међу примерима из српског језика јавили примери са оваквим значењем.

3. ЗАКЉУЧАК

Анализом фразеолошких јединица са компонентом *враџа* у српском и енглеском језику уочили смо да се у оба језика јављају изрази које одликује формална и семантика сличност, па се самим тим за многе од поменутих српских, односно енглеских, фразеологизама могу пронаћи апсолутни преводни еквиваленти. Анализа је указала и на то да се у одређеним случајевима може јавити само формална, или само семантичка сличност, па се стога не може закључити да је реч о апсолутној еквиваленцији. Такође, јавили су се примери попут оних са лексемом *вук* који јасно показују да иако поједине фразеологизме одликује формална сличност, њихово значење може понекад бити сасвим супротно, у том случају можемо говорити о такозваним „лажним пријатељима”. Од значаја је и чињеница да у оба језика постоје категорије значења које се не поклапају, што су показали примери у српском који се односе на радње визуелне перцепције, који се користе у значењу гледати своја, односно, туђа посла, или они који служе за изражавање наде говорника. У енглеском су се као јединствене категорије јавиле оне са значењем окривити неког, или оне које се односе на физички или карактерни опис људи.

Спроведена анализа извршена је само на основу примера ексцерпираних из једнојезичних и двојезичних речника, где је приликом анализе запажен знатно виши степен посвећене пажње у оквиру појединачних језика, док се у двојезичним речницима многи примери и нијансе њихових значења не наводе. Стога, овакве анализе би могле допринети богаћењу пре свега двојезичних речника, што би било од велике користи приликом превођења са једног језика на други, будући да фразеологизме одликује велики степен употребе. Како би оваква истраживања добила целовит карактер, неопходно је укључити и примере који нису забележени у речнику већ се могу чути у свакодневном говору појединца.

ИЗВОРИ

Матешић 1982: J. Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.

Милосављевић 2007: Б. Милосављевић, *Енглеско-српски фразеолошки речник*, Београд: Завод за уџбенике.

Оташевић 2007: Ђ. Оташевић, *Мали српски фразеолошки речник*, Београд: Алма.

РМС 2011: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска.

Сифринг 2004: J. Siefring, *Oxford Dictionary of Idioms*, Oxford: Oxford University Press.

Спирс 2005: Richard A. Spears, *McGraw Hill's Dictionary of American Idioms*, New York: McGraw Hill.

ЛИТЕРАТУРА

Богдановић 2017: М. Богдановић, Фразеологизми као средства изражавања временских значења у српском језику, у: Б. Мишић Илић, В. Лопичић (ур.), *Језик, књижевност, време: Језичка исцртавања*, Ниш: Филозофски факултет у Нишу, 189-201.

Марјановић 2017: С. Марјановић, *Поредбене фраземе с компонентом comte/ као у француском и српском језику*, Београд: Филолошки факултет у Београду.

Мршевић 1987: Д. Мршевић-Радовић, *Фразеолошке глаголошко-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*, Београд: Филолошки факултет.

Мршевић 2008: Д. Мршевић-Радовић, *Фразеологија и национална култура*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Пејовић 2015: А. Пејовић, *Контрастивна фразеологија шпанског и српског језика*, Крагујевац: ФИЛУМ.

Пејовић 2016: А. Пејовић, Крв као фразеолошка компонента у српском и шпанском језику, у: *Српски језик, књижевност, уметност*, књ.1, Крагујевац: ФИЛУМ, 357-367.

Танасијевић 2019: А. Танасијевић, Семантичка анализа фразеолошких јединица са компонентом 'бог' у шпанском и српском језику, у: *Савремена проучавања језика и књижевности X*, књ. 1, 129-139.

Требјешанин 2008: Ж. Требјешанин, *Речник Јулијових појмова и симбола*, Београд: HESPERIAedu.

Тривић 2013: А. Тривић, Семантичка анализа идиоматских израза с компонентом 'глава' у савременом српском и шпанском језику, у: М. Ковачевић (ур.), *Традиција и иновације у савременом српском језику*, књ.1, Крагујевац: ФИЛУМ, 411-420.

Штрбац 2012: Г. Штрбац, Семантика обележја фразеологизама са лексемом 'око', у: *Годишњак филозофског факултета у Новом Саду*, књ. XXXVII, 323-335.

Marija N. Janevska / SEMANTIC ANALYSIS OF PHRASEOLOGISMS WITH THE LEXEME DOOR IN SERBIAN AND ENGLISH

Summary / This paper examines phraseological expressions in Serbian and English language that contain the lexeme *door* (*vrata*). The method that was used to analyse the phraseological expressions in both languages is semantic analysis and the expressions were classified in certain categories according to their meaning. By comparing the phraseological units found in Serbian dictionaries to those found in English dictionaries, we can conclude that, in certain cases, there is a high degree of correspondence between the given languages. However, the analysis showed that, in certain instances, we can also denote a difference in either form or meaning, or both.

Keywords: phraseologisms, *door*, semantic analysis, Serbian, English

Примљен: 11. јула 2019.

Прихваћен за штампу јула 2019.